

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.48:316.624(327)
МС

ЗОРАН КЕКОВИЋ
ЖЕЛИМИР КЕШЕТОВИЋ

Универзитет у Београду – Факултет безбедности
Београд

ЗНАЧЕЊЕ И ОГРАНИЧЕЊА ИЗУЧАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ У САВРЕМЕНОМ КОНТЕКСТУ

Сажетак: На постојећем нивоу изучавања свог предмета истраживања, теорија и наука безбедности суочавају се са разним ограничењима у зависности од тога какво се значење придаје безбедносним чињеницама. Овај рад се бави питањем значења безбедности у савременом друштвеном и политичком контексту. Полази се од тога да значење безбедности не зависи примарно од природе претњи, већ од начина на који се обликује безбедносна пракса. У наставку рада описана су теоријска и научна ограничења изучавања безбедносних чињеница, што детерминише ниво научног сазнања на подручју студија безбедности и домете утицаја на безбедносну праксу.

Кључне речи: безбедносни изазови, ризици и претње, теорија безбедности, наука безбедности

Значење безбедности у савременом контексту

Питање значења безбедности у новом друштвеном и политичком контексту не престаје да заокупља пажњу стратешких студија безбедности, овога пута са тежиштем на савремене концепте као одговору на невојна безбедносна питања, као што су нпр, демографске промене или угрожавање животног окружења.

Јасно је да живимо у свету фундаменталних политичких и економских промена у односима међу државама и недржавним субјектима. Значење безбедности не зависи примарно од природе претњи, већ од начина на који се обликује безбедносна пракса. На то је утицала хијерархија претњи у сфери безбедности која је захтевала редефиницију суштине безбедности. За разлику од традиционалног поимања безбедности терминима војне моћи којом су се државе штитиле од војних претњи, раних 90-их студије безбедности се окрећу широком спектру политичких питања. На то је утицала промена понашања држава на крају хладног рата које су из својих политичких агенди избациле питања улоге конвенционалног оружја, нуклеарног застрашивања и удруживања у војне алијансе.

Ширење дебате на *нетрадиционална питања безбедности* је имало импликације на језик безбедности извођењем безбедносних конотација из догађаја који нису типично безбедносне природе. Безбедност је била конципирана као дискурс који је у стању да преобликује или тумачи политичка питања на безбедносни начин (Huysmans 2006:16). Примера ради, мултидимензионални европски процес интеграција је питања имиграције и азила претворио у безбедносно питање у безбедносним расправама у Западној Европи. Имиграција и азил повезани су у мноштво важних политичких дебата покривајући најмање три теме: унутрашња сигурност, културни идентитет и напредак. Анти-терористичке мере после 11-тог септембра 2001. године су добар пример, пошто је једна од додатних тачака интереса за безбедносне студије била претпоставка да терористи могу злоупотребити процедуре за тражење азила да би ушли у неку земљу. Ово је доводило до тога да су азиланти често означени као егзистенцијална претња или извор егзистенцијалног страха за западна друштва. Међутим, фундаментално питање није да ли су избеглице и азиланти претња, већ као претњу можемо идентификовати слободно кретање терориста. Избеглице и азиланти су увучени у безбедносну дебату зато што су процедуре око азила инструменат регулисања слободног кретања на јединственом европском тржишту (Huysmans 2006:64).

Упркос распрострањеном признању да је безбедност једна од темељних животних функција и предуслов опстанка и деловања појединца, државе, друштва и међународне заједнице, постоји

веома мало слагања око њене дефиниције, а још мање око начина да се она побољша. Пошто њена дефиниција зависи од запажања појединаца унутар једне групе, то је безбедност заправо *друштвени феномен* и има свој организацијски, друштвени и историјски контекст. Многи аутори су указали на подељену перцепцију безбедности. Већ при самом покушају да безбедност дефинишемо као вредност, циљ или интерес наилазимо на проблем одређења сазнајног и вредносног профила у оквиру којег је могуће тумачити безбедносне појаве и процесе. У савременом добу безбедност такође има и *технички аспект* који не би требало занемарити. Тачније, данас је потребно нагласити друштвено-технички аспект безбедности у већој мери него потпуно друштвени. Наведене карактеристике рефлектују се у мноштву покушаја да се дефинише безбедност.

Некада појмови изведени из безбедности бацају више светла на тумачење безбедности него појмови који је детерминишу (опстанак и развој). Mearns (2003) је расправљао о томе колико је безбедносна култура важна зато што "формира контекст у оквиру кога се развијају и одржавају безбедносни ставови појединца и промовишу разна безбедносна понашања." Емпиријски рад унутар овакве перспективе фокусиран је на испитивање безбедносних ставова код запослених као индикација за безбедносну културу једне организације (Glendon et al. 2006: 364).

Вероватно као последица различитог тумачења безбедности у савременим студијама безбедности појавиле су се бројне контроверзе у научној и стручној јавности око тумачења *појмова изазова, ризика и претњи безбедности*.

Савремени појам *безбедносних изазова* у крајњој линији се своди на *узроке* који изазивају одређене друштвене појаве, процесе или творевине. На сличан начин се употребљава појам *извора угрожавања*, као чињенице историјског, политичког, економског, културног и другог садржаја, које су објективно дате и чије манифестације могу попримити различите облике. Изазови имају шире значење од претњи и/или безбедности и претходно се не могу јасно вредносно одредити (позитивно или негативно). Демографски раст као изазов сам по себи не узрокује исте реакције у различитим регионима или земљама, јер га одређене земље могу перципирати као фактор агресивне идеологије и, вице верса, као

повољност за ширење на суседне територије или културни, па чак и цивилизацијски хегемонизам. Појаве угрожавања се, дакле, испољавају преко различитих облика и њихових међусобних веза, као и веза са другим појавама у друштву.

Расправа о безбедносним изазовима нам помаже да се одредимо према појму облика угрожавања. Наиме, облици угрожавања су примарно одређени изворима угрожавања, односно безбедносним изазовима и њиховим везама са другим појавама у друштву демографске, еколошке, економске и друге природе. Уобичајено је да се у систему безбедности под појмом *облик* подразумева начин испољавања одређене појаве или делатности. На облике или начине угрожавања утичу две групе чинилаца: они који их омогућују, стварају, одржавају и развијају и они који их спречавају, ограничавају и онемогућавају да се испоље. Ове групе чинилаца делују у дивергентним правцима, у оквиру конкретних услова, тј. могућности испољавања и са одређеним степеном вероватноће, односно ризика као променљиве категорије. То би значило да се у савременој теорији безбедности, појам *ризика* може употребити да значи *могућност* да се из противречности савременог света и противречности које се испољавају у глобалном друштву, као делу тог света, јаве појаве угрожавања.¹ Ризик се, дакле, може одредити као могућност, одређени степен вероватноће наступања неког догађаја, односно конкретне *претње* са неповољним последицама. У наведеном смислу, ризик је апстрактан појам, а претња конкретан појам јер представља манифестацију, појаву, догађај или, пак, производи последице у виду понашања или макар страха који испољава објекат претње. У најширем смислу, претња представља „врсту притиска са позиција силе, којом се супротна страна жели застрашити и исцрпљивати, како би се присилила на одређене уступке”.² Однос између изазова, ризика и претње можемо илустровати односом између *услова* који представљају конкретне супротности интереса, постојања *намере*

¹ Због релативног карактера безбедносних појава у вредносном смислу, ризик се не може користити искључиво да значи могућности настанка појаве угрожавања. То је неутрална категорија.

² *Војни лексикон*, Београд; Војноиздавачки завод, 1981, стр. 532, Димитријевић Војин, Стојановић Радослав, *Међународни односи*, Београд: Службени лист СРЈ, 1996, стр.298

(која детерминише вероватноћу и могуће последице, односно ризик) и *силе* у смислу ефективне могућности да се оствари претња.

Најзад, безбедност се често схвата у њеном односу према слободи, као филозофски и политички дискурс. Централно питање је: шта чини прихватљив баланс између ова два појма? Колико се слободе желимо одрећи за колико безбедности и обрнуто? У односу на контролу граница, ово питање дозвољава широк спектар одговора од либералистичких расправа о стварању граница са самоограниченим заштитним мерама као компензацијом за повећан безбедносни ризик, до расправа које дају приоритет безбедности у односу на слободу. Осим екстремних либерала који не признају питање безбедности као легитимно ограничење слободе, и аутократских конзервативаца који елиминишу слободу у заједници у сврху успостављања реда, јединства и безбедности, различите расправе деле претпоставку да су безбедност и слобода супротстављени једно другом – једно задира у област другог – и да су функционални – пошто је безбедност неопходан услов за практичну примену слободе.³

Несумњиво је да ће једну од контроверзи будућег развоја европских интеграција представљати усклађивање односа између безбедности и слободе. Однос безбедности и слободе је био директно институционализован у основу европског интеграционог процеса стварањем поља унутрашње безбедности у оквиру економског пројекта унутрашњег тржишта. Степен до којег борба против тероризма угрожава/може угрозити цивилне слободе и демократске принципе је основа многих политичких дебата о безбедности од унуштења кула близнакиња Светског трговинског центра у Њујорку. Овај однос долази до средишта европског интеграционог процеса. Зар није један од централних легитимизирајућих дискурса о европским интеграцијама био у заштити слободног света од ауторитарног комунизма и против повратка система баланса моћи из 19. века? Зар није борба против комунизма (међународна и унутрашња) издигла питање угрожавања слободе и демократских правила од стране безбедносне политике? (Huysmans, 2006:102)

³ шире: Huysmans, *Freedom and security in the EU: A Foucaultian view on spill-over, The Politics of Insecurity*, Routledge, 2006, p.85-104

Слобода је негативни концепт у том смислу што постоји само кроз одсуство нечег другог. Слобода је одсуство ограничења. Људска бића су слободна само када могу да живе без забрана. [...] Слобода такође зависи од препознавања оног што чини претерану слободу која угрожава практичну примену слободе за сваког. Уколико људи желе да задрже неограничену могућност остваривања сопственог циља – то јест, ако желе да остану слободни – они морају идентификовати опасне облике слободе и да одлуче како ће се заштитити од њих. Самим тим, проблем практичне реализације слободе је питање односа између обавезе и слободе, и , безбедности и слободе. Зато и не изненађује повећање захтева за *развој безбедносне политике* која је способна да идентификује и да се обрачуна са опасним ексцесима који ће се сигурно створити на европском нивоу.⁴

Теоријска ограничења изучавања безбедности

Свака теорија претпоставља степен апроксимације. У друштвеним наукама то је посебно изражено, будући да појам границе важења теорије врло често није познат. Зато је уобичајено да се Кенету Волцу, и „неореалистичкој школи” уопште, замера што су у ствари похвално писали о биполарном систему и нису предвидели пад СССР-а. Поред тога што многи примери указују на пројективну вредност (општост) теорије, потребно је указати и на ограничења теоријског проучавања безбедности.

Данас, теорије које се баве изучавањем безбедности се више састоје од концепата него фиксираних закона. Разлога за то има више. Први разлог је објективне природе. Безбедност, као процес и као творевина, има своју сопствену динамику. Интеракција са другим појавама отежава обликовање чак и најједноставнијих теоријских претпоставки.⁵ Ова интеракција знатно ограничава способност уочавања законитости на подручју безбедносне праксе. Приступ дефинисању безбедности у њеној савршеној форми као начин за идентификовање безбедносних појава и процеса у ствар-

⁴ Ibid

⁵ Као што нас је Клаузевиц подсетио: „Пат није акт живе силе на беживотној маси већ увек судар две живе силе.”

ности једнак је описивању идеалног тржишта једног економисте или испитивању механике једног физичара у средини без отпора. У оба случаја, посматрач приказује теоретско не реално. Другим речима, ограничења теоријског изучавања безбедности произилазе из сложености, динамичности и вишеструке условљености безбедносних појава.

Најпре, извори друштвених сукоба: друштвене супротности; друштвене неусклађености и неравномерност развоја најчешће делују заједно, узајамно се преплићу. Различита објашњења рата, на пример, извлаче се из „тренутних” узрока и оних узрока рата који „леже” у његовој основи, између „нужних” и „довољних” узрока. Посебна пажња се поклања оним идејама које проналазе узроке рата у људским колективима – државама, племенима, и етничким групама, затим објашњењима рата која су заснована на људској природи и инстинкту, али се тежи разматрању и психолошких теорија које наглашавају „неразумевање” и „фрустрацију” као узроке агресије.⁶ Теорија безбедности се мора ограничити на број и врсту чинилаца које ће проучавати, полазећи од њиховог значаја, јер је јасно да није могуће обухватити све чиниоце. Друга крајност је уски детерминизам који узроке појава угрожавања тражи у једној групи чинилаца. Тако, јасно је да се схватања о узроцима сукоба којима се безбедносне појаве тумаче конфликтима економске природе и супротностима између развијених и неразвијених, односно богатих и сиромашних, заснивају на марксистичком приступу. Осим извора сукоба који се огледа у различитости интереса слојева и група, постоје и други узроци. Суштина социолошког учења није у томе да узроке појаве тражи искључиво у материјалним условима живота заједнице. Од значаја су и остали, посредни и непосредни узроци и услови, који настају из карактеристика епохе, социјалног система и општих карактеристика друштва у целини и карактеристика међународне заједнице.

Други ограничавајући чинилац који умањује научну вредност резултата истраживања безбедносних појава јесте чињеница да је теоријско изучавање безбедности неодвојиво од раз-

⁶ Видети: Garnet, J, *The Causes of War and the Conditions for Peace, Узроци рата и услови мира, Strategy in the contemporary world*, Oxford, 2007.

личитих значења која се придају безбедности. Ако на почетку разматрања занемаримо природне или личне манифестације које постоје или врше утицај, угрожавање, као и безбедност представљају пре свега *друштвену и политичку чињеницу* чије су могућности и начин спознаје одређени различитим степеном могућности сазнавања *друштвених законитости* у појединим етапама развита људског друштва и разлика у интересима друштвених снага које су стајале иза тих схватања. Наведени појмови као и само угрожавање су релативни јер имају одређено значење само у односу на један теоријски оквир општих појмова, с једне стране, и у односу на одређени систем узрока, услова, случајности и детерминизма, с друге стране.⁷ Ово ограничење је директна последица динамичности и разноврсности безбедносних појава које утичу на *проширење концепта безбедносних претњи*. Присталице реалистичког правца не могу игнорисати чињеницу да се безбедност не може одредити ван савремених теоријских концепата неконвенционалних изазова и претњи којима се тумаче драматичне промене у међународним односима после завршетка хладног рата. Такође, војна моћ остаје круцијални аспект безбедности на почетку 21 века, чак и за оне који игноришу рат концентришући се на невојне претње безбедности. То показују Први и Други Голфски рат, непријатељства у Ираку, Босни, Косову, Чеченији и терористички акти Ал-Каиде. Страх од северно-корејског и иранског нуклеарног програма, као и могућност да терористи дођу у посед и користе оружје за масовно уништење поново актуелизују претњу од нуклеарног, радиолошког, хемијског и биолошког оружја. Употреба војне силе као инструмента политике остаје једно од централних питања теоријског проучавања безбедности. Овде постоји опасност да се практична равна безбедности изједначи са њеном дисциплинарном димензијом, што у сазнајном смислу значи њено свођење на теорију међународних односа и науку о политици. Истовремено се истиче да «шира дефиниција безбедности постаје синоним за интересе и благостање, постајући саставни део међународних односа и спољне политике и неодвојива од

⁷ Тај оквир смо одредили као *теорију о интегралној безбедности* или простор у коме се могу откривати, сазнавати, усмеравати и развијати објективни закони који владају у овој области друштвене праксе. (Иванчевић 54:1992)

осталих практичних делатности и дисциплина. Другим речима, укључивањем свега што негативно утиче на људску врсту, теорија је безбедности улазе у ризик да у предметном смислу буду толико неограничене да би имале било какву практичну вредност.⁸

На основу претходног разматрања, не значи да се безбедност не може систематски проучавати и њена сазнања уопштавати и пројектовати на безбедносну стварност. Проширење концепта безбедности је последица процепа у коме се налази глобално друштво између модерности и постмодерности што утиче на *проширени круг актера као објеката и субјеката безбедности*. Тзв. *модерни рат* води држава. Постмодерна ера се види као ширење контроле над организованим насиљем и од стране многих облика недржавних актера. *Постмодерни ратови* се воде у широкој арени супротстављених страна од којих многе немају елементе институционализованости или су приватни (не-државни актери). Ово укључује герилске групе (често засноване и на родбинским везама), криминалне банде, трговачке мешетаре, паравојне локално организоване групе, мировне снаге, националне армије и застрашујуће терористичке мреже. Покретац модерних ратова је национални интерес, заснован на геополитичким претпоставкама и концепту равнотеже снага. Постмодерни ратови су често вођени у име или за рачун «политике идентитета» укључујући етничке и религијске димензије (Baylis et al. 2007:13).

Ови и други примери илуструју да проблем проучавања зависи од више елемената, али се може свести на однос (сукоб вредности и саме стварности) који једино наука покушава стварно да реши.

На садашњем степену развоја теоријске мисли о безбедности уочавају се две основне тенденције. Прва, која фрагментарне ставове теорије државе о заштитној функцији проглашава као теорију безбедности. Друга, која елементе теорије о међународним односима интерпретира и редуцира на теорију безбедности (студије безбедности). Ово запажање је веома битно јер се њиме „скицира теоријски оквир (интегралне безбедности), као простор

⁸ Према Џ. Бејлису, студије безбедности су део студија међународних односа које припадају корпусу политичких наука. Видети: Baylis, J, et al, *Strategy in the contemporary world*, Oxford, 2007.

у коме се могу откривати, сазнавати, усмеравати и развијати објективни закони, који владају у овој области друштвене праксе” (Иванчевић 1992:11). На овај начин, теорија безбедности је и сама пред бројним изазовима да објасни сложене промене у међународним односима. Са тог становишта, и угрожавање и безбедност испољавају се као друштвено историјске појаве, подложне развојности и утицају разних чинилаца који их опредељују.

Научна ограничења изучавања безбедности

Безбедност се може истраживати изнутра, из угла властитих мерила истине и смисла и изван, с обзиром на мерила своје науке, филозофије, идеологије итд. Научник посматра свет с обзиром на свој предмет, метод и језик који јој припада, што у суштини представља конституенсе науке. То посматрање се дешава у склопу одређене теорије, која такође представља конституенса науке.

Предметна област

Конституисање безбедности као науке данас незамисливо је без разумевања конститутивних елемената у остваривању безбедности уопште, а то су одговори на питања: шта се штити? (вредности друштва које се примарно штите); од кога или чега треба штитити друштво? (одговор на ово питање подразумева објашњење извора друштвено-штетних и опасних појава чија се суштина манифестује у спољњем свету, путем различитих облика угрожавања); које су основне претпоставке и циљеви заштите вредности и на који начин и у ком правцу треба усмерити и развијати безбедносно - заштитну делатност? (одговарајући систем безбедности).

Предмет науке и теорије безбедности нису норме, него безбедносне појаве, као посебна врста друштвених појава и политичких односа. Подела друштвених појава (процеса) према ефектима динамике (критеријум друштвене усмерености) на *појаве стварања и појаве разарања* (угрожавања безбедности) резултат је сталног одвијања у друштву процеса сарадње (који продукују

корисне друштвене творевине и процесе) и процеса сукоба који, по правилу, коче друштвени прогрес. И појаве стварања и појаве разарања делују истовремено, па је смисао сваке рационалне људске делатности (посебно науке) да што више ограничи друштвени простор за испољавање појава угрожавања. Истражујући друштвене појаве какве јесу, а имајући у виду одређене критеријуме, наука о безбедности даје одговор на питање: у ком правцу треба усмеравати друштвену праксу ка стварању одговарајућих и могућих услова за снажније испољавање појава стварања безбедности.

Могуће је синтетично изучавање безбедности у свим њеним видовима (као интегралне и посебне) и елементима у оквиру посебне науке о безбедности. Таква синтетична, потпуна и самостална наука тежи да буде она наука која се због своје општости обично назива теоријом безбедности. То све показује нужност једне теорије о безбедности и једне уже о *теорији система безбедности*, које не би биле само инвентар и уопштавање емпирије, већ оне које полазе од схватања суштине безбедности и према томе њене критике и њеног превазилажења. У новије време ту целивитост тежи да преузме систем безбедности са ослонцем на општу теорију система. Без обзира што систем у терминолошком смислу подразумева свеобухватност као своју садржину, не треба га претпостављати теорији безбедности. Систем безбедности далеко је ужи од теорије безбедности, јер проучава само њен функционални и организациони аспект (Иванчевић 1992:35). У овом смислу схваћена, теорија безбедности представља својеврсну мета-науку о безбедности. Она објашњава безбедност (па према томе и научна знања о безбедности) као процес који се историјски остварује, подразумевајући под њом нешто што треба да буде, а не нешто што већ сада јесте.

У извесном смислу, потврду за наведена схватања налазимо у мислима разних аутора. Тврди се да теоријска анализа друштва не односи се на друштво као на неки спољашњи природни предмет, већ на *теорију* која је у њега уграђена и која је добила само видљив, практичан облик. Тако су тзв. социјалистичка друштва била само стварни, историјски облици или остварење марксистичке теорије о друштву која им лежи у темељу. Баш зато што је она (стварност) произведена од стране човека, однос научника према таквој стварности није субјект-објект, већ заправо субјект-

субјект. [...] Рад друштвених установа ваља разумети као замисли одлуке и вредности (сврхе) које су у њима утеловљене. Одузмите једној установи њене циљеве, норме и правила понашања, од ње не остаје ништа до зграде (Шушњић 2007:121).

Бавећи се безбедносним појавама као друштвеним појавама, наука и теорија безбедности /свесно или несвесно) користе предметне садржаје других теоријских и друштвених наука које посебна знања повезују у јединствен научни систем. Како су конститутивни елементи система безбедности, поред заједничких садржаја безбедности који их објашњавају, и неки оригинални садржаји (у првом реду – елементи и делови тог система), то су ови садржаји предмет проучавања посебних теоријских и научних дисциплина које објашњавају законитости у њиховом настајању, мењању и нестајању. Пошто се безбедност све више сматра политичким дискурсом и због утицаја који спољнополитичка реалност има на обликовање политике безбедности уопште, постаје очигледно зашто се и у академском смислу тежи да се предмет безбедносних наука премести из традиционалног безбедносног дискурса у истраживачки оквир студија међународних односа.⁹

У предметном смислу, важно је указати на повезаност теорије безбедности и филозофије од које теорија безбедности добија смисао, правац, метод. Безбедност као друштвена појава, наука или теорија, може бити предмет филозофске мисли, која научну мисао о безбедности анализира с обзиром на логичке, епистемолошке и аксиолошке критерије. У ужем значењу, може бити говора о одређеном концепту (у крајњој линији: филозофском) на коме се заснива безбедност и тада је филозофска мисао предмет науке (теорије) о безбедности. Предмет науке и теорије безбедности су безбедносне појаве, а филозофија има за свој предмет норме (логичке, методолошке, етичке¹⁰, естетске итд), дајући њихову мисаону пројекцију на основу које се опредељује теорија безбед-

⁹ Али применили га на области ван традиционалног војног фокуса, као у „конзумацији дроге” или „јапанској економској снази” као претња националној сигурности у оквиру америчког дискурса пост-хладноратовског периода (Kembel 1992), суштина безбедности остаје неизмењена. Hansen, L, *Discourse analysis, identity, and foreign policy, Security as practice*, Routledge, 2006., p. 35

¹⁰ Сама критика науке подразумева неко вредносно становиште (нпр. етику науке). Филозофија је критика живота са становишта највиших људских начела и вредности (слободе, истине, доброте, лепоте, правде итд.)

ности. Без филозофског промишљања безбедности, изостало би њено динамичко одређење (поред статичког, као стања, функције или органа), као борба оних супротности, којима се, с једне стране, угрожавају виталне вредности друштва (безбедност државе и грађана) а, с друге стране, отклањају и неутралишу појаве угрожавања.

Метод

Свакако да предмет научног рада мора да буде *чињеница*, али резултат научног посматрања увек је *податак* о тим чињеницама, што значи да није реч о *стварности по себи*, него о стварности каква нам се указује кроз наше *спознајне моћи*. Без теорије нема ничега осим описа, а без методологије нема трансформације теорије у анализу.

Наука није само духовна репродукција стварности, него и продукција стварности. Не можемо ништа рећи о чистој чињеници, јер оног тренутка кад је опишемо речима она постаје *описана* чињеница и престаје да буде само *опажена* чињеница. С правом је речено да су наша чула теоретичари, тј. да она врше избор и уносе облике чак и тамо где их стварно нема. Ми стварност не само што сазнајемо кроз појмове наше теорије, него је у извесној мери и стварамо. Сви наши најопштији појмови, класификације и типологије не потичу из спољашње стварности, него се уносе у њу, да бисмо је описали и средили. Када описујемо систем безбедности као скуп разнородних елемената (циљева, функције, окружења и сл) или подсистема (полицијског, војног...) ми у ствари полазимо од утврђених критеријума или концепцијских полазишта на основу којих смо класификовали наведене елементе, односно подсистеме. Ово је потребно нагласити, јер у емпијској науци влада предрасуда да се теорије могу на неки начин извести из искуствених чињеница. Иако научне теорије дају значења искуственим чињеницама (оне их објашњавају и разумевају), оне се не стичу путем непосредног искуства, јер нису ништа искуствено, као што то нису, на пример, ни бројеви.¹¹

¹¹ Однос теорије и чињеница описао је француски математичар и филозоф Анри Поенкаре на следећи начин: „Наука је изграђена од чињеница као што је кућа саграђена од опека; али гомила чињеница није наука, као што ни хрпа опека није

Безбедносне појаве су вишеструко условљене, па је социолошки детерминизам једна од њихових основних карактеристика. Проучавајући друштвене појаве, наука о безбедности користи метод који се користи у изучавању друштвених појава – социолошки метод.¹² На садашњем нивоу развоја, безбедносне науке нису изградиле сопствену методологију истраживања безбедносних појава и процеса, иако се то намеће као нужност због специфичности предмета истраживања. То је евидентно на примеру уочавања савремених проблема безбедности као претпоставке њиховог изучавања. Нпр, као последица изненадног посвећивања пажње масовних медија насиљу над женама, многи људи сазнају за овај проблем по први пут и стичу утисак да је насиље над женама нов социјални проблем. Наравно, то не значи да можемо тачно да докажемо да постоји мање или више насиља над женама него у предходним генерацијама, посебно зато што се није покушавало до недавно да се измери насиље над женама. Ипак, научницима у друштвеним областима који су испитивали историјске податке недостаје одговарајућа методологија да би потврдили веровање да су савремени мушкарци насилнији него њихови претци, јер се ова појава много више него данас дешавала без веће бриге јавности или професионалаца. Утврђивање одговарајућих метода у истраживању и доказивању ове појаве сигурно би помогло да се смањи вероватноћа да ће мушкарци физички повређивати своје женске партнере него што је то било у прошлости.

Језик безбедности

Све што сазнамо о стварности посредовано је језиком. [...] Каква је стварност изван наших појмова ми то не знамо. Заправо, само оно што ухватимо у наше појмовне мреже, то за нас постоји. Стварност је шира и дубља од наше појмовне слике о њој, јер има искустава која јесу стварна, али нису изрецива у научним појмовима (Шушњић 2007:214). Научне истине могу се изрећи на разне начине. Отуда је значајна карактеристика научног језика његова егзактност и комуникабилност. Истовремено, *егзактан и комуникабилан језик* је битан предуслов теорије безбедности.

кућа.” Погрешно је поистоветити научни метод са емпијским методом, јер је научни метод у истој мери и теоријски. Шушњић, *Методологија*, Београд, стр.91

¹² Видети: Милић, *Социолошки метод*, Нолит, Београд, 1978., стр. 314

Од теоријског потребно је разликовати језик емпирије. Многа достигнућа у области комунологије користе се у безбедносне и пропагандне сврхе приликом пласирања информација одређеним циљним јавностима. Велики значај у безбедности има подела комуникацијских информација на три групе: *когнитивну информацију*, тј. информацију о реалности, *интеракцијску информацију*, тј. информацију о информацији или информацију о начину комуницирања и на *индексу*, тј. на информацију о говорнику. Медијско ратовање и психолошке операције стратегијског, оперативног и тактичког нивоа користе све врсте наведених комуникацијских информација. Када су у питању интеракцијске информације, познате су методе филтрирања информација променом садржаја изворне информације, прећуткивањем дела садржаја, додавањем или пренаглашавањем одређених садржаја. Сва четири начина могу да утичу на смисао и разумевање поруке, а тиме и на понашање оних којима је она упућена.

За разлику од језика, говор и невербална комуникација су често суштински носилац поруке, зато што ту постоји неодређен број променљивих јединица којима људска комуникација располаже. Говор у себи носи више апстрактних јединица и правила, тиме што је могуће тоном или пунктацијом омогућити емотивном, вредносном, естетском и дубоко-индивидуалном да дођу до изражаја (Мандић 2003:16). У већем делу дискурзивне анализе фокус је на писаном или говорном језику, али у начелу језик није потребно да буде вербалан. За појединце, невербални језик може бити језик знакова или језик тела, док за заједнице попут држава „језик тела” може бити кретање трупа или обављање војних вежби.[...] Политичке заједнице, нарочито државе, су вербални ентитет, јер комуницирају на домаћем и међународном плану. Уколико држава покрене своје трупе ближе граници земље са којом се граничи, без претходне консултације, вербална реакција друге стране, баш као и она која није вербална, је по својој прилици изазвана невербалним понашањем (Hansen 2006:23).

Дерида тврди да је језик систем диференцијалних знакова, а да се значење не гради суштином самог предмета, већ да се један елемент вреднује преко своје супротности. На пример, „терориста” се једино може утврдити кроз диференцирање од „легитимног борца за слободу” или „борца овлашћеног од стране државе”, а „неразвијени свет” нема смисао без довођења у везу са „развијеним светом”(Hansen 2006:19).

Много конфузије повезане са тероризмом и асиметричним ратовањем потиче из употребе емотивног језика. «Борци за слободу» звучи привлачно и достојно подршке, док израз «терористи» саопштава кукавичко насиље, страх и застрашивање. За бунтовну омладину Запада израз «гериле» још увек укључује дух авантуре и романтике, евоциран успоменом на Ернеста Че Гевару готово четири деценије после његове смрти. Такође постоји мало сагласности око тога како да се називају ови типови насиља: политичко насиље, тероризам, асиметрично ратовање, војне операције другачије од рата (*MOOTW*), конфликти ниског интензитета (*LIC*), народна борба, револуционарно ратовање, рат за национално ослобођење, герилски рат, партизански рат, ратовање у непријатељској позадини, империјални надзор и мали ратови, између осталих.¹³ Најважнији посао гериле је да демонстрира ову моралну супериорност у рутинском контакту тако да људи разликују герилце од бандита или «контра-револуционара». Че Гевара је инсистирао да сељаци схвате да су герилци колико социјални реформатори толико и заштитници народа.¹⁴

Идентификовање побуне, тероризма, ратовања и државног удара указује на проблеме неиздеференцираности семантичке природе, али и могућности да се путем језика мистификује суштина. Побуна није конвенционални рат или тероризам, али са њима дели употребу силе за постизање политичког решења. Пресудну разлику чине обим и скала насиља. Тероризам тежи да се стекне свест о политичкој неправди, али ретко, сам по себи резултира политичком променом. Побуна, са друге стране, јесте покушај да се промена донесе снагом оружја. Главна разлика између асиметричног и конвенционалног рата је релативно једноставна: потоњи укључује противнике који су више или мање симетрични (једнаки) у опреми, обуци и доктрини. У побуни, противници су асиметрични (неједнаки) и слабији, готово увек антидржавна група, покушава да донесе политичку промену примењујући и борећи се коришћењем герилске тактике ефикасније него њен државни противник. Ову тактику карактеришу брзи ударни напади и заседе

¹³ Kiras, D. James, *Irregular Warfare: Terrorism and Insurgency*. In: Baylis et. al. *Strategy in the contemporary world*, Oxford, 2007. p. 165

¹⁴ Ibid, p. 173

против снага безбедности непријатеља. Побуну такође карактеришу активна и/или пасивна подршка и мобилизација значајног дела становништва. Осим тога, појединачне побуне се веома разликују у смислу карактера (социјални, културни и економски аспекти) и типа (револуционарни, партизански, герилски, ослободилачки или грађански рат) али у крајњој линији жељени исход јесте способност поседовања политичке власти. Државни удари, међутим, нису побуне пошто су то револуције које воде мале елите против владајуће елите, које захтевају малу или никакву подршку популације. На крају, спољна физичка и морална подршка побуни јесте предуслов успеха.¹⁵

Како са аспекта семантике, тако и са аспекта разликовања појмова који имају заједничка обележја, али и много израженије разлике, научна терминологија у области безбедности не трпи непрецизности и недоречености, а с друге стране служи да демистификује појмове којима се погрешно означавају безбедносне чињенице.

Закључак

Већина објашњења сложене безбедносне стварности нема потребну научну основу, тако да се конкретни политичко-безбедносни процеси много брже одвијају него што теорија безбедности може на научној основи да прати те динамичне промене. Овоме треба додати плурализам теоријских схватања безбедности и различитости приступа у тумачењу истоврсних безбедносних појава. У недостатку ваљаног инструментарија за теоријско и научно одређење безбедносних категорија, разуме се да су многи од ових покушаја лишени сазнајних критеријума. То утиче да безбедност, као наука у настајању, веома тешко диференцира свој предмет од других наука (и не само друштвених), а у погледу метода своја сазнања темељи на социолошком методу и детерминизму који појаве посматра у њиховој вишеструкој условљености и комплексности.

¹⁵ Ibid, p. 165

Ограничења која утичу на теоријску и научну спознају сложених безбедносних феномена условљена су сложеном природом међународних и унутрашњих друштвених, политичких и економских односа као безбедносних изазова, али и непредвидивошћу, асиметричношћу и транснационалним карактером савремених безбедносних претњи. Ова чињеница ограничавајуће утиче на могућност да се на практичној равни верификују теоријска и научна сазнања кроз креирање ефикасне безбедносне праксе.

Литература:

- Baylis, J., Wirtz, J., Gray, C., Cohen, E. (2007): *Strategy in the contemporary world, Irregular Warfare: Terrorism and Insurgency*, Oxford
- Glendon, A., Clarke, S., McKenna, E. (2006): *Human safety and Risk Management*, Taylor and Francis
- Hansen, L. (2006): *Security as Practice*, Routledge,
- Huysmans, J. (2006): *The Politics of Insecurity*, Routledge.
- Ivančević, N. (1993): *Sistem bezbednosti Jugoslavije i uvod u teoriju sistema integralne bezbednosti*, neobjavljen rukopis, Beograd
- Mandić, T. (2003): *Komunikologija*, Beograd, Clio
- Milić, V. (1997), *Sociološki metod*, Nolit, Beograd
- Monbrijal, (2006): *Delanje i sistem sveta*, Klio, Beograd
- Šušnjić, Đ. (2007): *Metodologija, Čigoja štampa*, Beograd
- Vujaklija, M. (1980): *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd

Summary: Regarding existing level of security studies, security theory and science are dealing with different research limitations depending on the meaning of the present security facts. This paper deals with the security meaning issue in comprehensive societal and political context. Starting point is that meaning of security doesn't depend primarily on nature of threats but the way of shaping of the security practise. The other part of article describes theoretical and scientist limitations of studying security facts that determine level of scientist knowledge in the security field and influence scope on security practise.

Key words: Security challenges, risks and threats, security theory, security science